

zolódnak. Általános képet ugyanakkor mégis csak nagyon nehezen vázolhatnánk föl, mert az egyes dolgozatokban jobbra szerzőnként és munkacsoportonként eltérő szociolingvisztikával találkozhatunk. Annak eldöntése, hogy ez örömteli-e (mert az eltérő kutatói érdeklődés és módszer megtermékenyíti a hazai élőnyelvi kutatásokat), vagy inkább negatívum (mert arra mutat, hogy mindmáig hiányoznak a kiforrott módszerek és szemlélet, ami a nemzetközi összevetést lehetővé tenné), nem az én tisztem. Az mindenestre elég világosan látszik a névmutató böngészéséből, hogy az Élőnyelvi Konferenciák előadói nem a nemzetközi szakirodalomhoz fordulnak elsősorban, hanem a magyarhoz. Így aztán nem Labov a leggyakrabban idézett szerző, hanem a konferenciát jelenlétükkel, előadásaikkal megtisztelő magyar kutatók. Ettől még remélhetőleg az Élőnyelvi Konferenciák a továbbiakban sem válnak belterjessé (biztosíthatja ezt változó helyszín és a változó szervezőgárda is), és továbbra is betöltik az elmúlt húsz évben is játszott szerepüket, segítve a magyarországi és határon túli kutatókat a találkozásban, eszmecserében, fórumot biztosítva a magyar nyelvváltozatok alapvetően szociolingvisztikai vizsgálatának. Látva az időközben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete által megszervezett és lebonyolított 2010. évi 16. Élőnyelvi Konferencia programját (*Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*), bizvást reménykedhetünk, hogy az Élőnyelvi Konferenciák sorozata töretlenül folytatódik.

Kis Tamás

IRODALOM

- Borbély Anna (2009): Rövid beszámoló a 15. Élőnyelvi Konferenciáról. *Magyar Nyelv* 105/1, pp. 103–105.
- Kontra Miklós (1998): Sorozatszerkesztői előszó. In: Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajná-*

ban (Kárpátalján). Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, pp. 13–15.

Lanstyák István (2009): A *platni* botránya. (Egy új stílusminősítési rendszer felé). *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 11/2, pp. 25–40.

Péntek János (2008): Termini: magyar nyelvészeti kutatóállomások hálózata a Kárpát-medencében. *Kisebbségkutatás* 17, pp. 699–722.

Phillipson, Robert

Linguistic Imperialism Continued

[Folytatódik a nyelvi imperializmus]
Routledge: New York – London, 2009.
288 p.

Ma, amikor a demokrácia idejét éljük, az Európai Unió elkötelezettnek érzi magát – legalábbis a deklarációk szintjén – a nyelvi sokszínűség fenntartására és az összes tagállam nyelvi egyenlőségének biztosítására. A gyakorlat mégis azt mutatja, hogy van egy nyelv, amely a többi európai nyelvnél fontosabb szerepet játszik az egyes tagországokban, nemcsak az unió nemzetközi szintű kommunikációjában, hanem az intézmények működtetésében is.

Robert Phillipson több évtizedes munkássága a nyelvi alapon történő igazságtalanságok, jogsértések feltárásával foglalkozik. Az angliai Oxford és Leeds egyetemeken szerzett diplomát, majd Amszterdamban doktorált. Spanyolországban, Algériában, Jugoszláviában és Londonban szerzett tapasztalatokat a nyelvpolitika és a nyelvpedagógia területén a British Council megbízottjaként. Az utóbbi évtizedekben Dániában él, jelenleg a Copenhagen Business School nyugalmazott professzora. A nyelvtanulásról, a nyelvi emberi jogokról és a nyelvpolitikáról szóló könyvei tíz különböző nyelven jelentek meg világszerte.

Phillipson mind közül talán legismertebb munkájává az 1992-ben megjelent *Linguistic Imperialism* vált, amelyben a modern világban zajló nyelvi folyamatokat és különösen az an-

gol nyelv gyors ütemű és széles körű térnyerését a politikai és gazdasági dominancia analógiájára a *nyelvi imperializmus* fogalmával jellemezte. Vizsgálta benne az angol mint nemzetközi nyelv helyzetét; feltárta és elemezte, hogyan és miért vált ez a nyelv olyan dominánssá napjainkban az oktatásban (idegen nyelvként és tannyelvként egyaránt), a médiában, a tudományos életben és a nyelvhasználat számtalan egyéb színterén.

Ez a kötet különösen a harmadik világra, a volt gyarmatok területére, az ott kialakult nyelvi helyzetre koncentrált. A szerző bemutatta az angol nyelv elterjedésének történelmi perspektíváját, hogy megválaszolhassa a könyv elején felmerülő kérdést: vajon a Brit Birodalom leáldozásával és a gyarmatok függetlenségének kikiáltásával valóban véget ért az imperializmus, vagy csupán átalakult az Angol Nyelv Birodalmává, amely a nyelvi imperializmusban testesül meg? Kevésbé metaforikusan: semlegesnek tekinthetjük-e az angol nyelv terjedését és az oktatásában nyújtott „segítséget” (English Language Teaching 'Aid'), vagy épp ellenkezőleg, az angol nyelvű országok külpolitikáját érvényesítő eszközként kell-e mindezt értékelni? Kinek az érdekeit szolgálják az oktatást segítő anyagok: az adományozó országait vagy valóban azéit, aki kapja?

Ennek a kulcsfontosságú összefüggésnek a feltárása elindította az angolnyelv-tanítás koncepciójának újragondolását. Phillipson szerint a nyelvpedagógia és a nyelvtanítás/nyelvtanulás tudományos kutatásának mikroszintjét túl sokáig kezelték elkülönülten a társadalomtudományoktól, s könyvével az angol nyelv tanítását egy magasabb társadalomelméleti perspektívában kívánta elhelyezni. Szerinte az angol nyelv tanítása, bárminek is álcázza magát, nem korlátozódik az osztálytermi munkára, hanem olyan nemzetközi tevékenység, melynek politikai, gazdasági, katonai és kulturális vonatkozásai egyaránt vannak (p. 8).

A könyvben kifejtett imperializmus-elmélet olyan fogalmi keretet biztosít, amelyben elhelyezhető és megérthető az angol nyelvi imperializmus elmélete is. Phillipson megfogalma-

zásában (saját fordításomban): „Akkor van szó angol nyelvi imperializmusról, amikor az angol és más nyelvek közötti strukturális és kulturális egyenlőtlenségek létrehozásával és folyamatos újratereztésével biztosítják és fenntartják az angol nyelv dominanciáját” (p. 47). A „strukturális” jelző az anyagi javakra (intézmények, támogatások elosztása), a „kulturális” pedig a nem anyagi és ideológiai javakra (szemlélet, pedagógiai elvek) vonatkozik. A tudományos imperializmus és a média-imperializmus csakúgy mint az oktatási imperializmus a kulturális imperializmusnak az altípusai, ahogyan a nyelvi imperializmus is az. Ez utóbbit a többi altípustól az különbözteti meg, hogy azok közvetítésében, kifejezésében játszott szerepe miatt mindegyiket áthatja.

Robert Phillipsonnak ez könyve, a *Linguistic Imperialism Continued* már címével is jelzi, hogy folytatása az 1992-ben megjelent nagy sikerű munkának. A könyv szerkezetileg tizenegy részre tagolódik. Először egy enciklopédikus bevezető ismerteti meg az olvasót a nyelvi imperializmus fogalmával, tulajdonképpen az 1992-ben megjelent könyv alap gondolatával. Ezt nyolc olyan írás követi, amelyek 1992 óta jelentek meg a szerző tollából különböző folyóiratokban vagy cikkgyűjteményekben. A kötet végén egy fejezetet Phillipson olyan recenziói közlésének szentel, amelyeket kollégáinak a munkáiról írt, s amelyek könyvének témájával szoros összefüggésben állnak. A kiadvány ilyen értelemben érinti a szakterületen 1992 óta zajlott vitákat is. Megismerjük Phillipson nézeteinek változását az eltelt majdnem két évtizedben, illetve a recenziók révén azt is, hogy mások hogyan gondolkodnak a Phillipson által is felvetett témákról. A könyv utolsó szerkezeti egysége a tárgy- és névmutató.

A viták több szinten zajlottak, de az egyik legfontosabb felvetődő kérdés a nyelvi emberi jogok területe (ahol Phillipson és gyakori szerzőtársa s egyben felesége, Tove Skutnabb-Kangas elismert szaktekintélyek, a téma élharcosai). A nyelvi emberi jogi téma Phillipson egész munkásságát áthatja, minden írása visz-

szervezhető ahhoz a kiindulópontoz, hogy minden embernek joga van az anyanyelvét használni, illetve azon a nyelven oktatásban részesülni.

A könyvben szereplő nyolc tanulmány közül Phillipson az elsőt (*The study of continued linguistic imperialism [A folytatódó nyelvi imperializmus tanulmányozása]*) bevezetőnek szánja, a kötet témafelvetésével, illetve további szerkezetével foglalkozik benne. A második dolgozat (*English in the new world order: variations on a theme of linguistic imperialism and 'world' English [Az angol nyelv az új világrendben: változatok a nyelvi imperializmus és az angol mint „világnyelv” témájára]*) eredetileg a Thomas Ricento által szerkesztett *Ideology, Politics and Language Policies* című kötetben jelent meg 2000-ben. Phillipson az „angol mint világnyelv” alternatív megközelítési módjait összegzi benne, hangsúlyozva a fogalmak tisztázottságának igényét a nyelvnek a globalizációban betöltött szerepével kapcsolatban; egyúttal bemutatja, hogy a nyelvi imperializmus miként folytatódik. A harmadik tanulmány (*Language policy and linguistic imperialism [Nyelvpolitika és nyelvi imperializmus]*) Ricentónak egy későbbi kötetében (*An Introduction to Language Policy: Theory and Method*, 2006) jelent meg. Ebben a kötetben Phillipson a nyelvpolitikáról és a nyelvi imperializmusról alkotott véleményét más szakemberek nyelvpolitikai munkásságával párhuzamosan mutatta be. A szerző ebben az írásában példákkal szemlélteti, hogyan olvad eggyé és teremti meg az angol nyelv az Egyesült Államok uralta neo-imperialista világot, amely szerinte valószínűleg globális nyelvi apartheidhez (p. 66) vezet majd. A negyedik írás (*Linguistic imperialism: a conspiracy or a conspiracy of silence [Nyelvi imperializmus: szokásos összeesküvés vagy csendes összeesküvés]*) szándéka, hogy megcáfolja Bernard Spolsky véleményét, amelyet 2004-ben készült könyvében (*Language Policy*, 2004) fogalmazott meg, miszerint Phillipson elmélete a nyelvi imperializmusról csupán egy összeesküvés-elmélet.

A könyv egyik pozitívuma az 1992-es előzményéhez képest, hogy a harmadik világ példái helyett sokkal inkább az európai világ felé fordítja figyelmét a szerző. Az európai olvasó számára ezek a példák életszerűbbek, értelmezésük gyakorlati segítséget is nyújthat az itteni nyelvpolitika megértéséhez. Erre kínálnak lehetőséget a kötet további tanulmányai.

Az ötödik írás az Európában végbement közelmúltbeli fejleményeket elemzi, a címe (*English, no longer a foreign language in Europe? [Az angol nyelv többé már nem idegen nyelv Európában?]*) kérdésfelvetés: vajon idegen nyelv-e még az angol Európában? A kérdés jogos, hiszen az Európai Unió bővülésével a nemzetközi kommunikáción kívül olyan nyelvhasználati színtereken is megjelent az angol, ahol eddig megkérdőjelezhetetlen volt más európai nyelvek helyzete. Az angol nyelv egyre gyakoribb használata arra enged következtetni, hogy egyre több ember olyan mindennapi funkciókra használja, amelyek nem az idegen nyelvek használata köré tartoznak. Ezt a folyamatot Phillipson a hollywoodi filmipar angol nyelvű termékeinek terjedésével, a munkaerőpiacon és a felsőoktatásban az angol nyelvtudással szemben tapasztalható egyre fokozottabb elvárásokkal, és az angol nyelvnek a tudományos publikációk piacán kialakult monopóliumával magyarázza. Úgy véli, nagy a valószínűsége annak, hogy a nemzeti nyelvek előbb vagy utóbb elveszítik használata színtereik egy részét. Különösen a technológia, a tudományok és az oktatás terén várható az angol nyelv előretérése, a nemzeti nyelvek kiszorulása. Ezt megakadályozandó a szerző határozottan szükségét látja, hogy az északi országokhoz hasonlóan (lásd például Auli Hakulinen és munkatársai cselekvési programját a finn nyelv státuszának védelmére, idézi Laihonen 2009: 120) a kis európai országok is nekilátsanak a nyelvi emberi jogokon alapuló sürgős nyelvpolitikai cselekvésnek (pp. 136–137).

A könyv hatodik tanulmányában (*Linguistic imperialism of neoliberal empire [Egy neo-*

liberális birodalom nyelvi imperializmusa) a nyelvi imperializmust a neoliberalis birodalom (az Egyesült Államok) terjeszkedésének egyik kulcsdimenziójaként mutatja be Phillipson. Az Európában végbemenő terjeszkedést a globalizációval, illetve az EU-integrációval kapcsolja össze. Elméleti keretet alkot annak érdekében, hogy a nyelvek globalizációban betöltött helyzetére vonatkozó érvényes elemzések születhessenek, majd az előző írásban megfogalmazottakhoz hasonlóan aktív nyelvpolitikára biztatja az államokat, hogy erősítsék a nyelvi sokszínűség fenntartására irányuló erőfeszítéseket világszerte.

A hetedik tanulmány (*Lingua franca or lingua frankensteinia? English in European integration and globalisation [Lingua franca vagy frankenstein nyelvi? Az angol nyelv az európai integrációban és globalizációban]*) szerkezeti szempontból egyedülálló. A benne közölt elemzés ugyanis a *Word Englishes* folyóirat fórum rovatának bevezető cikkeként jelent meg, és ott hét további kutató is hozzászólta témához. A jelen kötet az ő beleegyezésükkel a vita teljes egészét tartalmazza (tehát a kommentárokat és Phillipson válaszát is). Összesen tehát nyolc különböző véleményt ismerhetünk meg azzal kapcsolatban, hogy az angol nyelv valóban semleges eszközként (*lingua franca*) funkcionál-e a nemzetközi kommunikációban, vagy ellenkezőleg, *lingua frankensteinia*ként jelenik meg Mary Shelley regényének Frankenstein alakjához hasonlóan, aki nem maga a szörny, csak azzá változtat másokat.

A könyv nyolcadik tanulmánya (*English in higher education: panacea or pandemic? [Az angol nyelv a felsőoktatásban: gyógyír vagy fertőzés?]*) az egyetlen olyan írás, amely itt jelenik meg először. Azzal a tendenciával foglalkozik, hogy az angol egyre nagyobb teret foglal el tannyelvként az európai felsőoktatásban. Az írás címében újra leleményes szójátékkal találkozunk: az angol nyelv a felsőoktatásban gyógyír-e (*panacea*) vagy maga a fertőzés (*pandemic*)? A szerző a kiegyensúlyozott többnyelvűség mellett érvel, ahol

a felsőoktatásban az angol és a többi nyelv harmonikus viszonyban lehetnek egymással. Veszélyként említi ugyanakkor, hogy például a bolognai reform keretén belül végbemenő „nemzetköziesedés” nem a többnyelvű egyetemi modell felé mutat, hanem az angol tannyelvű felsőoktatás kiépítését szorgalmazza. Ezért ha az egyetemeken olyan személyzettel és diáksággal kívánunk dolgozni, akik egyformán kompetensek két vagy több nyelvben, akkor olyan egyetemi tannyelv-politikák kidolgozására van szükségük, amelyek által kialakíthatók a párhuzamos kompetenciák (p. 219). Ezen a ponton Phillipson újra az északi országok példáját említi (lásd például a kétnyelvű Helsinkii Egyetem hivatalos tannyelv-politikáját az alábbi honlapon: http://www.helsinki.fi/inbrief/strategy/HYN_kieliperiaatteet.pdf).

A tanulmányokat követő fejezetben recenziók kaptak helyet. Itt olyan témákat érint a szerző, amelyek a kötetben máshol nincsenek részletesen kidolgozva, például a Nagy-Britanniába érkező bevándorlók angol-oktatásának problematikáját; az angol mint tudományos nyelv dominanciájának kérdését; az angol mint világnyelv és a globális nyelvi rendszer alternatív elemzését; a globalizáció és a nyelvtanítás, a fordítás és a globalizáció kapcsolatát; az angolul beszélő országok többnyelvűségének kérdését; a dekolonizáció és a globalizáció hatását a tannyelv-politikára.

A könyv apró szépséghibája, hogy a szerző számos ponton ismétli önmagát; ez viszont nyilvánvalóan abból adódik, hogy az írások eredeti formájukban kerültek a kötetbe, az ilyen irányú összehangolásra nem volt lehetőség.

Robert Phillipson könyve azért, hogy több tudományág felől közelíti meg a nyelvi imperializmus kérdését, hasznos és gondolatébresztő olvasmány lehet nemcsak a nyelvészek, de bárki más számára is, aki valamilyen módon kapcsolódik az angol nyelv oktatásának, a nyelvtanulásnak a területéhez, vagy saját bőrén érzi napjaink fokozódó elvárásait az angol nyelvtudás iránt az oktatásban, a médiában, a gazdaságban vagy a politikában.

Phillipson elmélete forradalmi. Lehet vele egyetérteni, természetesen lehet neki ellentmondani is, de mindenképpen érdemes megismerkedni azokkal a gondolatokkal, amelyek az elmúlt két évtizedben bejárták a világot. Végül megjegyzendőnek tartom, hogy 1992-ben megjelent első könyvét érdemesnek találták, hogy fordításban kiadják 2001-ben Kínában, 2007-ben Delhiben, 2009-ben pedig az arab országokban is.

Ferenc Viktória

IRODALOM

- Lainhonen, Petteri (2009): A finn nyelvpolitika. Ín. *Magyar Nyelvjárások XLVII.*, pp. 119–143.
 Phillipson, Robert (1992): *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press, 1992. 365 p.

Alderson, J. Charles (szerk.)
The Politics of Language Education: Individuals and Institutions

[A nyelvoktatás politikája. Egyének és intézmények]
 Bristol: Multilingual Matters, 2009. 236 p.

A tanulmánykötet az idegen nyelvek oktatásának mikropolitikáját, pontosabban a nyelvoktatásban részt vevő intézmények, egyének és döntéshozók szerepét veszi górcső alá annak érdekében, hogy a nyelvoktatás változásait jobban megértsük, és tisztábban lássuk, mi mozgatja, illetve hátráltatja az újítások bevezetését. A tizenegy fejezetből álló kötet keretét a szerkesztő bevezetője és első, gondolatébresztő cikke, majd a zárógondolatokat összefoglaló tizenegyedik fejezete képezi. A bevezetőben Charles J. Alderson rávilágít a „politika” fogalmának többféle értelmezésére, majd ezek alapján határozza meg a különbséget makro- és mikropolitika között.

A makropolitika a nyelvoktatásban a változások és újítások elveit és az azok bevezetésére irányuló tevékenységet foglalja magába, amely az oktatás minden szintjén érvényesülhet. A mikropolitika viszont az elvek megvalósítása során az egyéni és az intézményi érdekek érvényesítésének rendszere, amely hatást gyakorol az újítások és változások bevezetésére. Sokszor előfordulhat, hogy bármilyen fontos és hasznos egy újítás, a résztvevők hátráltathatják, sőt meg is akadályozhatják bevezetését. A kötetnek van magyar vonatkozású része is a kilencedik fejezetben; a közép-európai helyzetet a szlovén és a magyar vizsgareform bemutatásán keresztül ismerhetjük meg. A recenzens is ennek a tanulmánynak az olvasásával kezdte, egyrészt a hazai nyelvoktatásban az utóbbi években történt változások hatásának jobb megismerése céljából, másrészt mert az angol nyelvi érettségi vizsgareform előkészületi munkájában aktívan részt vett 1999 és 2005 között a kötet szerkesztőjének irányítása mellett.

A kötet a *New Perspectives on Language & Education [A nyelv és az oktatás új távlatai]* sorozatban jelent meg, amely a nyelvoktatással kapcsolatos legújabb kutatási eredményekkel foglalkozik. A fejezetek szerzőitől első kézből szerünk ismereteket, bátran leírják tapasztalataikat, meg is fogalmazzák a felmerülő problémákat, és sok esetben az olvasóra bízzák a következtetések levonását. Az egyik egyértelműen az, hogy legtöbbször nem a szakértelem irányítja a reformokat, hanem az egyéni érdek, és ez Kínától Közép-Európaig a világ minden táján valószínűleg így van. Ahogyan az összefoglalóban olvashatjuk, nem elvekről és azok országokénti eltéréseiről van szó, hanem mikropolitikáról, ami az intézmények irányító szerepén kívül az egyéni érdekek érvényesítését is jelenti. Ezek lehetnek üzleti, gazdasági és oktatási érdekek egyaránt. Ezenkívül az összeállítás célja egy új kutatási irány meghatározása, középpontjában a nyelvoktatás folyamatai jobb megértésének és a változásokkal szembeni ellenállás természetének elemzésével. Továbbá azt is segít feltárni, mi